

# NUSAYRÎLER/ARAP ALEVÎLERİ'NDE AMCALIK KURUMU<sup>1</sup>

## THE INSTITUTION OF RELIGIOUS UNCLE IN NUSAIRIS/ARABIAN ALAWÎS

Harun YILDIZ<sup>2</sup>

### ÖZ

Hatay coğrafyasında yaşayan inanç gruplarından biri olan Nusayrîler'in/ Arap Alevileri'nin geleneksel anlamda önemli kurumlarından biri, amcalık kurumudur. Amcalık kurumu, tıpkı din adamları sınıfı gibi, Nusayrî toplumunda geleneksel anlamda ve hiyerarşik düzeyde yüzyıllardan bu yana varlığını sürdüren önemli bir kurumdur. Toplum içerisinde dinî öğreti ve değerler, önemli ölçüde bu kurum sayesinde yeni kuşaklara aktarılmaktadır. Bu çerçevede Alevî / Nusayrî yoluna girecek olan gencin eğitim süreci, din amcasının rehberlik ve gözetimi altında gerçekleşir. Eğitim altına giren adayın bu süreçte kendi ailesi

ile ilişkisi kesilir. Bu süreç, dinî öğreti ve değerlerin yeni kuşaklara ulaştırılması açısından oldukça önemli bir dönemi kapsar ve din amcası, adayın artık olgunlaşmış yeterli düzeye geldiğine kanaat getirdiğinde, bu süreç sona ererek din adamları sınıfında önemli bir yeri olan şeyhe durum anlatılarak yola giriş töreni düzenlenir. Böylece genç aday, artık Nusayrî toplumunun yetişkin bir üyesi haline gelir.

Bu çalışmada biz, genel hatlarıyla amcalık kurumunun Nusayrîlik'teki yeri ve temel işlevleri üzerinde durmaya çalışacağız. Bu çerçevede öncelikle amcalığın Nusayrî/ Arap Alevî geleneğindeki yeri ile önemine değinilecek ve amcalık kurumunun işleyiş biçimi ortaya konulacaktır. Arkasından yine amcalık kurumunun Nusayrî toplumu üzerindeki etkileri ve günümüzün değişen kent koşullarındaki durumu üzerinde durulacaktır. Bildiride takip edilen yöntem ise, eleştirel ve mukayeseli bir bakış tarzından çok, betimleyici ve çözümleyici bir yaklaşımı içermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Amcalık, Alevî/ Nusayrî geleneği, Hamdân el-Hasîbî, Kitâb el-Mecmû', Yola Giriş Ritüeli.

Makale gelişi tarihi: 26.02.2018, Makale kabul tarihi: 26.05.2018

1 Bu makale, Hatay Valiliği'nin düzenlemiş olduğu "Hatay İnanç Turizmi Sempozyumu - 1"nda (Antakya: 17-19 Aralık 2015) yazar tarafından sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilerek geliştirilmiş olan şeklidir.

2 Prof. Dr., On Dokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8524-0593>.

**ABSTRACT**

The Nusairis/Arabian Alawis are one of the religious groups living in the region of Hatay. The Institution of amca (religious uncle) is one of the important institutions in the Nusairis / Arabian Alawis in the traditional sense. This institution is a major institution that has existed for centuries such as the clergy class in the traditional sense and hierarchical levels. The religious teaching and values are passed on to new generations significantly through this institution in the society. In this context, the process of training of the young persons who will be to Alawi/Nusairi way takes place under the guidance and observation of religious uncle. The relationship of the candidate, who is under training, with his family is cut during the educational process. This process covers the important period in terms of the transfer of religious teachings and values to new generations. The ceremony of road entrance is held by notifying of the case to Shaykh who has an important place in the clergy class when the religious uncle decided that the candidate no longer matures and achieves a sufficient level.

In this paper, we will try to evaluate the place and basic functions of the institution of religious uncle in Nusairis with the general outline. In this framework, firstly the place and importance of the institution of religious uncle in Nusairis/Arabian Alawis will be discussed and, the way that the institution works will be revealed. And then, the effect of the institution of religious

uncle on on Nusairi society and its situation of contemporary urban conditions will be discussed. The method we used in the working process includes the descriptive and analytic point of view rather than the critical and comparative point of view.

**Keywords:** Unclehood, Alawi/Nusairi Tradition, Hamdān Al-Khasībī, Kitab Al-Majmu', Introductory Ritual to Religion.

**GİRİŞ**

Ülkemizde çoğunlukla Hatay coğrafyasında yaşayan inanç gruplarından biri olan Arap Alevîleri'nin geleneksel anlamda önemli kurumlarından biri, amcalık kurumudur. Amcalık kurumu, tıpkı din adamları sınıfı gibi, Alevî/Nusayrî toplumunda geleneksel anlamda ve hiyerarşik düzeyde yüzyıllardan bu yana varlığını sürdüren önemli bir kurumdur. Öyle ki toplum içerisinde dinî öğreti ve değerler, önemli ölçüde bu kurum sayesinde yeni kuşaklara aktarılmaktadır. Bu çerçevede Alevî/Nusayrî yoluna girecek olan gencin eğitim süreci, din amcasının rehberlik ve gözetimi altında gerçekleşir. Eğitim altına giren adayın bu süreçte kendi ailesi ile ilişkisi kesilir. Bu süreç, dinî öğreti ve değerlerin yeni kuşaklara ulaştırılması açısından oldukça önemli bir dönemi kapsar. Din amcası, adayın artık olgunlaşıp yeterli bir düzeye geldiğine kanaat getirdiğinde bu süreç sona erer ve din adamları sınıfında önemli bir yeri olan şeyhe durum bildirilerek yola giriş töre-

ni düzenlenir. Bu şekilde genç aday, artık Nusayrî toplumunun yetişkin bir üyesi olarak kabul edilir.

Bu çalışmada biz, genel hatlarıyla amcalık kurumunun Arap Alevîliği'ndeki yeri ve temel işlevleri üzerinde durmaya çalışacağız. Bu çerçevede öncelikle amcalığın Arap Alevî/Nusayrî geleneğindeki yeri ile önemine değinilecek, arkasından amcalık kurumunun işleyiş biçimi ortaya konulacaktır. Daha sonra ise amcalık kurumunun Nusayrî toplumu üzerindeki etkileri ile günümüzün değişen kent koşullarındaki durumu ele alınacaktır. Bildiride kullanılan yöntem ise, eleştirel ve mukayeseli bir bakış tarzından çok, betimleyici ve çözümlenici bir yaklaşıma içermektedir.

### **A) Amcalık Kurumunun Arap Alevî/Nusayrî Geleneğindeki Yeri ve Önemi**

Amcalık kurumu, Arap Alevîleri arasında yüzyıllardan bu yana geleneksel anlamda önemini koruyan önemli bir kurumdur. Zira topluluk içerisinde dinî öğreti ve değerler, bu kurum sayesinde genç kuşaklara aktarılarak bu değerlerin sürekliliği sağlanır. Nusayrî halk arasındaki dini öğreten kişiler olan din amcalarına "Em-i Seyyid" denilmektedir. Esasında Arapça olan bu kavram, "Ammu Seyyid" şeklinde ifade edilir. Yöresel biçimde sadece "Ammî" olarak da ifade edilmektedir (Keser, 2011:121; Özbek, 2006:100). Burada Nusayrîler'in Arapça'daki "ammu" kavramını sadece babanın kardeşi olan amca

için değil, daha çok dini öğreten kişi için kullandıkları ortaya çıkmaktadır.

Arap Alevîliği/Nusayrîlik, temelde bâtinî yönü ön planda olan ve gizlilik esasına dayalı bir mezheptir. Bu yüzden tarihsel süreçte önemli ölçüde gizlilik esasına dayalı olarak kapalı cemaat yapıları oluşturulmuş ve mezhebin temel öğretileri olarak görülen sırların açığa vurulmaması gerektiğine inanılmıştır (Türk, 2005:19-21). Amcalık kurumu, bu çerçeve içerisinde Nusayrî kültüründe çok önemli ve işlevsel bir yere sahip olup bu inanç ve kültürün adeta olmazsa olmaz bir parçası olarak görülür. Bu yüzden Arap Alevî toplumunun yaşlı üyeleri, tanıştıkları gençlere, ne zaman doğdukları ve kaç yaşında oldukları gibi sorulardan ziyade, öncelikle ne zaman din amcasına gittiklerini sorar. Çünkü gençler, ancak 'amca'ya gittikten sonra Nusayrî toplumunun üyesi haline gelirler (Aslan, 2005:105-106).

Arap Alevî geleneğinde yola girecek olan gencin eğitimi, kendisine yol amcası adı da verilen din amcası tarafından verilir. Dolayısıyla amcalık, Arap Alevîliği'nde yola giriş ritüelinin en önemli parçalarından biridir. Din amcası, Nusayrîliğe kabul edilmesi düşünülen adayın dinî eğitim ve öğretimini gerçekleştirip bu süreci yöneten kişidir. Nusayrî toplumunda herkes, din amcası olamaz. Bu yüzden din amcası, her şeyden önce Arap Alevî kültür ve geleneğini iyi bilen ve dinî öğretilerle ilgili olarak kendini iyi yetiştiren bir kişi olmalıdır. Ayrıca, din amcası kişilik ve karakter yönün-

den sevilen ve saygı duyulan, güzel ahlakî niteliklere sahip olmalıdır. Yine din amcası, adayın yakın akrabası olmamalıdır.

Bu geleneksel kurumun kökeni, Hüseyin Bal'a göre Nusayrîliğin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî (358/969) dönemine kadar gitmektedir. Buna göre Hamdân el-Hasîbî, sahip olduğu dinî bilgi ve öğretileri, öğrencileri başta olmak üzere çevresindeki elli bir kişiye aktararak bu geleneği başlatmıştır (Bal, 2004:179).<sup>3</sup>

Nusayrî toplumunda dinî öğretiler ile geleneksel kültürün yeni kuşaklara aktarılması ve bu yolla sürekliliğinin sağlanması, bu kurum ile gerçekleşir. Bu yüzden Nusayrî toplumuna mensup olan her genç, dinî öğreti ve kültürü din amcasından sözlü aktarım yoluyla öğrenir (Keser, 2011:121; Bal, 2004:179). Bu süreçte Nusayrî inancının temel kuralları, bîatî bazı öğretiler, Nusayrî inanç ve geleneğindeki önemli kişilerin isimleri, Kitâb el-Mecmû'daki bazı dualar ile bunların anlamları ve yine bazı toplumsal gelenek ve uygulamalar, amcalar kanalıyla genç erkeklere "gizli tutulması" şartıyla aktarılır. Gizli bilgileri açıklayıp grup dışında ifşa edenler olursa, toplumdan dışlanarak cezalandırılır (Türk, 2005:82). Buradaki hedefin kapalı bir toplumsal yapı içerisinde dinî inancın devam-

lılığı ve korunmasının sağlanması olduğu anlaşılır. Zaten bu yüzden özellikle sır saklayabilecek potansiyele sahip olan ağzı sıkı çocuklar, bu iş için seçilir.

Din amcalığı, Nusayrî kültüründe geleneksel anlamda çok önem verilen bir kurum olduğundan dolayı din amcasının ailesi, eğitim sürecinde olan çocuğun da ailesi gibi görülerek bir tür akraba olarak kabul edilir; haliyle din amcası çocuğun manevi babası olarak kabul edildiği gibi din amcasının çocukları da, onun kardeşi olarak görülürler. Dolayısıyla bu ailelerin çocukları, birbirleri ile hayat boyu evlenemezler. Çünkü din amcası, gencin ailesi arasında babanın gerçek kardeşi olan amcayla aynı derecede yakın kabul edilir. Hatta bazı durumlarda din amcası ile aday arasındaki ilişki, gerçek amcayla olan ilişkiden daha yakın ve daha samimi olabilmektedir. Her iki aile, dayanışma içinde olmak ve hemen her konuda birbirlerine yardım etmekle yükümlüdürler. Yine bu anlayışın bir yansıması olarak Nusayrî toplumunda aynı din amcasından eğitim almış olan çocuklar, birbirlerinin din kardeşi sayılırlar (Onarlı, 2006:60; Türk, 2005:81-82). Bu sürecin sonunda genç aday, yola girmekle birlikte aynı zamanda topluma ve hayata hazırlanmış olur. Bu şekilde din amcalığı, Nusayrî toplumunda hem bir tür sanal akrabalık biçimi oluşturur, hem de güçlü bir denetim mekanizması, dayanışma ve yardımlaşma kurumu özelliği taşır.

3 Ayrıca Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî için bkz., Gâlib et-Tavîl, 2012:148-155; Hâşim Osmân, 2011:13-318; Friedman, 2010:17-40; Mustafa Gâlib, Trz:272-273; Onarlı, 2006:54-55; Türk, 2005:44-45; Üzüm, 2007:271.

## B) Amcalık Kurumunun İşleyiş Biçimi

Amcalık kurumunun Arap Alevî/Nusayrî kültüründe geleneksel anlamda ve hiyerarşik düzeyde belli bir yeri ve bununla ilintili olarak belirli bir işleyiş biçimi vardır. Bu durumun önemli ölçüde gelenekçi bir yapıda olan Nusayrî toplumunda yüzyıllardan bu yana değişmeden devam ettiği görülmektedir. Din amcalığı, Nusayrî kültür ve geleneğinde sadece erkek çocuklar için söz konusudur. Zira kız çocukları için böyle bir şey gerekli görülmez. Burada Nusayrî toplumunda kadınların dinî sorumluluklarının çok sınırlı oluşunun etkisi vardır.<sup>4</sup> Erkek çocuğun hem fiziksel hem de ruhen sağlıklı olması, ruh sağlığının yerinde olması gerekir. Ayrıca, onun düzgün ve ahlaklı olması da önemlidir (Can, 2011:24). Yine genç adayın dürüst ve temiz olmasının yanında verilen bilgileri öğrenebilecek ve öğretilen sırları saklayabilecek kapasitede olması beklenir.

4 Nusayrî geleneğinde genç kızlar, sadece adet görmeye başladıkları zaman kısa bir eğitim sürecinden geçerler. Bu süreçte annenin dışındaki yaşlı bir kadın, genç kıza boy abdestinin nasıl alınacağını ve abdest alırken okunacak duayı öğretir. Bu dua, bayram törenleri ile kurban ve adaklarda görevli olan kadınların bilmeleri gereken önemli bir duadır. Bunun dışında Nusayrî toplumunda hiçbir dinî sorumluluğu ve görevi olmayan kadınlar, bu yüzden dini uygulamaların tamamıyla dışında tutulurlar. Ayrıca kadınlar, yola giriş ritüelinin dışında tutuldukları gibi, bu ritüelin yapıldığı odaya bile yaklaşamazlar. Sadece ritüel esnasında yemeklerin hazırlanmasında hizmet ederler. Öyle ki ritüelin yapıldığı odaya yakın olan kadınların, söylenenleri duymasınlar diye, kulaklarını pamuk tıkamaları bile istenir. Bkz., Türk, 2005:83.

Nusayrî toplumunda erkek çocuklar, ergenlik çağına ya da sır saklayabilecekleri yaşa (13-15 yaş arası) geldiklerinde ailesi çocuğun artık dinî inançları ve bâtinî bilgiyi öğrenecek duruma geldiğine karar verir. Bu durumu çocuğa aktaran babası, çocuğuna bir din amcası seçmesi gerektiğini söyler. Din amcasını seçme hakkı, öncelikle genç adayın olmakla birlikte, bu önemli konuda ailenin de onayını almak gerekmektedir. Genç aday, kendi çevresinden akrabası olmayanlar arasından sevdiği birini din amcası olarak istediğini söyler. Bunun üzerine ailesi, çocuğun istediği bu din amcasını, bâtinî bilgiyi verebilecek yetkinliğe sahip olup olmadığı noktasında araştırır. Eğer aile, adayın seçtiği amcanın bâtinî bilgiyi kendisine öğretebileceğine kanaat getirirse bu seçimi onaylar. Genç aday, şayet din amcası seçemezse veya istediği kişi, din amcasından istenen özelliklere sahip çıkmazsa, bunun üzerine adayın ailesi, sevdikleri birini din amcası olarak adaya önerir. Adayın bu kişiyi seçmemesi durumunda ise, ailesi aday üzerinde baskı yapamaz ve yeni bir din amcası aramaya başlar. Sonuçta adayın kabul etmesi ile din amcası olacak kişi belirlenir (Keser, 2011:121-122; Türk, 2005:82; Özbek, 2006:100).

Burada ifade etmemiz gereken bir husus, din amcası ile çocuğun ailesinin aynı soy kütüğüne sahip olmalarının gerekliliğidir. Zira Nusayrîlerin dini bilgileri aldıkları yere göre kendi içlerinde bir nevi soy kütükleri mevcuttur. Bu soy kütükleri kendi içinde "Cillî" ve "Cisrî" şeklinde iki

gruba ayrılmaktadır. “Nisbe” adı verilen bu soy kütüklerinin bu şekilde adlandırılmalarının nedeni, soy kütüğündeki ilk ismin, Nusayrîliğin ikinci kurucusu olarak kabul edilen Hamdân el-Hasîbî'nin öğrencileri Muhammed b. Ali el-Cillî ile Seyyid Ali el-Cisrî'den gelmesinden dolayıdır. Bu yüzden din amcası olarak seçilen kişi, mutlaka genç adayın babasıyla aynı nisbe'den olmalıdır; buna çok önem verilir (Keser, 2011:121-122). Yine din amcalığı için gereken bir diğer hususiyet, din amcası olacak kişinin aday ile kardeş ya da akraba olmasıdır. Zira Nusayrî kültüründe akraba olan kişilerin birbirlerine din amcalığı yapmaları mümkün değildir. Keser'in ifadesiyle bu gelenek sayesinde Nusayrî toplumunda çapraz akrabalık ilişkileri kurulmuş, böylece grup içi bağlılık ve bağımlılık geliştirilmiştir (Keser, 2011:122).

Din amcası belirlendikten sonra genç adayın evinde bir davet verilerek şeyhler ve önemli din adamları çağrılır, ayrıca iki de kefil bulunur. Burada şeyh, Kur'an okur ve “Nusayrî namazı” da denilen “amcalık namazı” kılınır (Aslan, 2005:101). Böylece genç aday, Nusayrîliğe ilk adımını atmış olur. Ardından amcanın evine giderek sıkı bir eğitimden geçmeye başlar. Bu süreçte artık din amcasının rehberlik ve gözetimi altında dinî değerleri öğrenir. Dolayısıyla bu süreç, oldukça önemli bir eğitim sürecidir. Ortalama olarak bir-iki ay süren bu öğrenim sürecinde aday genç, din amcasının sorumluluğu altına girer. Bundan dolayı sürekli din amcasının evinde kalır,

artık kendi ailesi ile ilişkisi kesilir ve onlarla görüşmez.<sup>5</sup> Bu süre içinde genç aday, odasından dışarı çıkmayıp sadece ders çalışır. Köylerde ve değişik ıssız yerlerde genç aday, bazen boynuna bir havlu ve omuzuna da Kur'an-ı Kerim koyduğu bez bir çanta taşıyarak gezebilir. Bu şekilde herkes, onun din amcasından eğitim aldığını anlar. Yine bu süreçte adayın dışarı çıkıp oynaması ve misafirlerle konuşması iyi karşılanmaz. Ayrıca genç aday, bu süreçte artık eğitim gördüğü ailenin üyesi olarak görülür. Bu yüzden ki o ailenin anne ve babası, artık onun anne ve babası; ailenin çocukları, onun kardeşleri haline gelir ve onları böyle görür. Haliyle din amcasının bütün yakın akrabaları, aday gencin kan akrabası gibi kabul edilir. Bu süreçte din amcası, aday gencin manevi/ruhani babası olarak görülür. Bu yüzden aday gençten ona karşı kendi babasına davrandığı gibi davranması istendiği gibi din amcası da çocuk üzerinde bir babanın sahip olabileceği bütün haklara sahiptir. Yine bundan dolayı aday genç, o aileden biriyle hayat boyunca evlenemez (Keser, 2011:122-133; Türk, 2005:90-91, 98-99).

Bu öğrenim sürecinde aday genç, din amcasının rehberliği altında görüp *öğrendiklerini* “gizli tutması” ve Nusayrî olanlara açıklamaması şartıyla, Nusayrî inancının temel kurallarını, Nusayrî inanç

<sup>5</sup> Bu kuralın tek istisnası, aday gencin bir sıkıntı yaşaması, ailesini çok özlemesi ya da zorlanması halidir. Ancak, böylesi durumlarda aday gencin ailesi ile görüşmesine izin verilir, bu da sadece ailesinin gelecek çocuğu görmesi ile olur. Bkz., Türk, 2005:99.

ve geleneğindeki önemli bazı kişilerin isimlerini, Kitâb el-Mecmû'daki bazı sure ve dualar ile kimi toplumsal gelenek ve uygulamaları öğrenir. Bu çerçevede özellikle Hz. Muhammed'in vefatından sonra onun tek halifesinin Hz. Ali olduğu, ondan sonra halifeliğin On İki İmamlara geçtiği ve Hz. Muhammed'den sonra Ali dışındaki halifelerin iktidarlarının meşru olmadığı öğretilir. On İki İmam, On Dört Masum ve Beş Yetimin kimler olduğunu ve abdest almayı öğrenerek bâtinî namazda okunan on altı sureyi de ezberler. Bu noktada dualar (kuddâslar), adayın öğrenme kapasitesine göre kısa ya da uzun olarak öğretilir, bunun için aday, kendine bir defter tutar ve bu deftere öğrendiği duaları yazar. Aynı deftere amcasının adını, amcasının amcasını ve ondan öncekilerin isimlerini sırasıyla kaydederek amcalık şeceresini tutar ve bu defter, adayın artık kimlik kartı haline gelir. Bu yüzden adayın ömrü boyunca bunu saklaması gerekir (Aslan, 2005:201; Kılınc, 2002:165-166). Bunların dışında ayrıca, bazı ahlak ve toplumsal davranış kuralları da genç adaya öğretilir. Böylece bu süreçte genç aday, hayata ve topluma hazırlanarak hem dinî değerleri öğrenir hem de yeni bir kimlik ve kişilik kazanır. Gencin manevi babası olan din amcası, adayın eğitimi ile yakından ilgilenir, ihtiyaçları olursa bunları karşılar ve adayın kişisel gelişimini yine yakından takip eder. Bu süreçte aday gencin hem dinî açıdan olgunlaşmasına yardımcı olur, hem de toplumda yetişkin biri olarak kabul edilmesi için nasıl davranması gerektiğini, yani toplumun ondan beklentilerini

anlatır (Aslan, 2005:100-101; Bal, 2004:179). Bu şekilde din amcası, genç adayı iyice tanıma imkânı bulur; genç aday da aynı şekilde dinî bilgi ve değerleri önemli ölçüde öğrenme imkanına kavuşur.

Genç adayın bu süreçte görüp öğrendiklerini gizli tutması, oldukça önemlidir. İşte amcalık kurumu da gizliliği esas alan ve dışa kapalı bir cemaat yapılanmasına sahip olan Nusayrîliğin yeni kuşaklara aktarılması ve başkalarından gizlenmesinin Nusayrîler'e özgü bir yoludur. Nusayrî toplumunda sır saklamaya çok önem verildiğinden dolayı gizli bilgileri açıklayıp sırları ifşa eden adaylar, toplumdan dışlanarak cezalandırılır. Çünkü Nusayrî inanışında sırları sadece mehdi açıklayacağı için bu sırlar, onun gelişine kadar saklanmalıdır. Mehdi geldiğinde ise, Tanrı'nın seçilmiş kulları ile Cennet'in esas sahiplerinin Arap Alevîleri olduğunu tüm insanlığa bildirecektir (Aslan, 2005:101).

Bu eğitim sürecinin sonunda din amcası, adayın artık olgunlaştığına ve dinî bilgileri tam olarak öğrendiğine kanaat getirdiğinde, din adamları sınıfında önemli bir yeri olan şeyhe durum bildirilerek "yola giriş töreni", bir diğer ifadeyle "toplu namaz ritüeli" gerçekleştirilir ve bu durum, şeyhin/şihların şecere defterine kaydedilir (Aksüt, 2009:395-396; Türk, 2005:82).<sup>6</sup> Artık

6 Ayrıca yola giriş töreni/toplu namaz ritüeli ile ilgili olarak bkz., Türk, 2005:89-100; Aslan, 2005:100-103; Turan, 2000:184-185; Keser, 2011:103-119; Onarlı, 2006:63-68; Bal, 2004:172-179; Can, 2011:24-26, 41-44; Basset, 1980:418-419; Üzümlü, 2007:273.

eğitimini tamamlayan genç, din amcası tarafından sırları yani, ebedi kurtuluşu sağlayacak bilgileri öğrenmiş olarak dünyaya adeta yeniden gelmiş ve Nusayrî topluluğuna katılmış olur. Artık bu süreçten sonra gencin kimliğinin inşası, simgesel anlamda önemli ölçüde tamamlanır.

Amcalık kurumunun işleyiş biçiminde iki farklı tarz, ortaya çıkmaktadır. İlki "Haydarîler" tarafından neredeyse dokuz ayı bulan ve üç ayrı tören halinde düzenlenen geleneksel tarz; diğeri ise özellikle "Kilâzîler" tarafından üç törenin de aynı güne sığdırılmış biçimdir. Geleneksel anlamda yaygın olan uygulama, üç ayrı tören şeklinde yapılandır, ancak son dönemlerde üç törenin de dinî geleneklere aykırı biçimde aynı günde yapıldığı görülmektedir. Ayrıca tek aşamalı ritüelde üç kurban kesilmekte ve şeyh, nakîb ve necîb gibi din adamlarına üç kat zekât verilmektedir (Türk, 2005:90-91; Keser, 2011:107). Esasen iki uygulama arasında fazla bir farklılık yoktur. Tek aşamalı olan uygulamada amcalık namazı kılındıktan sonra genç aday, doğrudan amcanın evine gitmektedir. Üç aşamalı olan ise, aynı ritüelin bütününe üç bölünmesinden ibarettir. Bu geleneğin yaygın biçimde üç aşamalı olarak yapılmasının temel nedeni ise, sır olarak öğretilen bilgilerin açığa vurulmamasının güvence altına alınmasıdır (Türk, 2005:90).

Eğitimini tamamlamış olan genç, yetişkin bir Nusayrî olarak evine döndükten sonra gencin ailesi, din amcasını evlerine

yemeğe davet eder. Yemekte Hatay'ın zengin mutfağını yansıtan geleneksel yemekler hazırlanır. Bu arada din amcasına Gadir-i Hum olayında Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye verdiği yüzüğün simgesi olarak bir altın yüzük hediye edilir. Ayrıca din amcası, gencin yaşamı boyunca babası gibi değer vereceği önemli bir kişi olarak kabul edildiğinden dolayı genç, özel günler ve bayramlarda din amcasını ziyaret eder (Türk, 2005:99-100; Özbek, 2006:102).

Eğitim sürecini tamamlayan genç aday, hayatının ilerleyen safhalarında öğrenmiş olduğu dinî bilgileri unutabilir. Böylesi bir durumda adayın dinî bilgileri tekrar öğrenmesi gerekecektir; adaya eğer yaşıyorsa bunları tekrar din amcası öğretecektir, ancak din amcası hayatta değilse ya da o anda çok uzak bir yerde yaşıyorsa, gence dinî bilgileri kimin öğreteceği konusunda din amcalığı sayesinde oluşmuş akrabalık bağları tekrar etkisini göstermektedir. Burada hemen ifade edilmelidir ki yeni din amcası, kendi öz babası ve kardeşleri olmamalıdır (Keser, 2011:123).

### **C) Amcalık Kurumunun Arap Alevî/Nusayrî Toplumu Üzerindeki Etkileri**

Amcalık kurumu, her şeyden önce Nusayrî toplumunda dinî değer ve öğretilerin yeni kuşaklara aktarımında oldukça önemli bir işlevi yerine getirir. Bu kurum sayesinde genç kuşaklar, kendi inanç ve geleneklerini önemli ölçüde öğrenirler. Ayrıca bu kurum, topluluk içerisinde ortak hafıza



ve değerlere sahip bir kuşağın yetişmesini de sağlar. Bu durum, Nusayrî topluluğunun bütünleşme ve dayanışmasına ciddi biçimde katkı sağlar.

Din amcalığı kurumu vasıtası ile Nusayrî toplumunda normal akrabalığın yanında, adeta bununla iç içe girmiş ve dinî değerlerle kaynaşmış yeni bir akrabalık sistemi daha oluşmuştur. Bu yeni tür akrabalık sistemi, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de Nusayrî çevrelerin günlük yaşayışlarında geçerliliğini korumaktadır. Bu noktada Keser'in ifade ettiği gibi, "en basitinden bu akrabalık sistemi nedeni ile çocuk üzerinde iki farklı insanın, biri biyolojik biri ise dinsel nedenlerden dolayı babalık otoritesi kurdukları gözlenmektedir" (Keser, 2011:124). Bundan dolayı meydana gelen bu yeni akrabalıkla beraber, iki aile arasındaki manevi bağların güçlenmesi sağlanır.

Yine bu yeni tür akrabalık biçiminden dolayı din amcası, gence öz amcası gibi hatta bazen ondan daha da yakın olabilir. Genç birey, bu yüzden onu babası gibi, onun eşini annesi ve çocuklarını da kardeşleri gibi görerek onları sever. Aynı şekilde amcanın ailesi de ona bu yakınlığı göstermelidir. İşte bu yüzden bu yeni akrabaların çocukları, artık birbirinin kardeşi olarak kabul edilir. Dolayısıyla bu çocuklar, birbirleriyle evlenemezler, çünkü aralarında evlenmenin haram olduğuna inanılır, bununla birlikte ailenin mirasından faydalanamazlar (Aslan, 2005:100-101; Bal, 2004:180; Can,

2011:41-42; Kılınç, 2002:166). Diğer yandan aynı amcadan eğitim almış olan çocuklar da birbirlerinin "din kardeşi" olarak görülmürlür.

Amcalık nedeniyle oluşan bu yeni tür akrabalık sistemi, Anadolu Alevîliği'ndeki musahiplik<sup>7</sup> yoluyla kurulan sanal akrabalığa benzemektedir. Bu yüzden tıpkı musahiplikte olduğu gibi, gencin ailesiyle din amcasının ailesi, birbirlerine hemen her konuda yardım etmekle yükümlü olup dayanışma içinde bulunmak durumundadırlar. Amcalık, Nusayrî toplumunda meydana getirdiği bu yeni tür akrabalık biçiminin yanında güçlü bir denetim mekanizması, dayanışma ve yardımlaşma kurumu gibi işlevler de görür (Türk, 2005:81-82). Nusayrî toplum, tıpkı Anadolu'da yaşayan Alevî çevrelerde olduğu gibi, içine kapalı bir cemaat yapılanmasına sahip olduğu için, bu tür iç mekanizmalarla cemaat içi dayanışmaya büyük önem vermekte, hatta dışarıya karşı kendini daha çok bunlarla korumaktadır.

7 Musahiplik, geleneksel Anadolu Alevîliği'nin en önemli kurumlarından biri olup bu gelenekte daha önce ikrar vermiş olan ve kan bağı taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, dedenin ve Alevî/Bektaşî cemaatinin önünde yolun esaslarına uyacaklarına, Hakk'a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına ve dayanışma içinde yaşayacaklarına dair söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan manevi kardeşliği ifade etmektedir. Bkz., Korkmaz, 2003:304-305; Tur, 2002:421; Üçer, 2011:46-50; Kaygusuz, 1991:13; Yıldız, 2009:397.

Amcalık kurumu ve bu kurum ile ilgili gerçekleştirilen ritüellerin sonucunda aday genç, Nusayrî toplumunda artık yeni bir statüye kavuşmakta ve bu yeni statü, onu bütünüyle Nusayrî toplumuna katmaktadır. Genç adayın artık adaylık süreci bittiğinden dolayı Nusayrî toplumunun bir parçası olarak kabul edilir ve dinî ritüellere artık bu yeni kimliğiyle katılır. Aksi halde Nusayrî geleneğinde bu ritüelleri yerine getirmeyip dinî bilgi ve değerleri öğrenmeyen kişi, ne kadar önemli olursa olsun, bu haliyle geleneksel anlamda Nusayrî toplumunun yetişkin bir üyesi olarak kabul görmez.

#### **D) Amcalık Kurumunun Günümüzün Değişen Kent Koşullarındaki Durumu**

Ülkemizde bilindiği gibi, Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan sosyo-kültürel değişim ve kentleşme süreci, değişik açılardan pek çok geleneksel yapı, kurum ve değerde değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Nusayrî toplumundaki geleneksel amcalık kurumu da, bu sosyal süreçten etkilenerek payını almıştır. Bu yüzden günümüzde etkinliğini önemli ölçüde kırsal kesimlerde sürdüren amcalık kurumunun şehir merkezlerinde aynı ölçüde etkinliğini koruyamadığı görülmektedir. Zira amcalık kurumunun geleneksel yapısı ile yukarıda ifade ettiğimiz geçmişteki işlev ve etkileri, önemli ölçüde kırsal çevrelerde ortaya çıkmaktaydı. Son dönemlerde yaşanan sosyo-kültürel değişim süreci ile bağlantılı olarak Nusayrî toplumunun yapısında da bazı

değişikliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örnek olarak Türk'ün ifade ettiği gibi, eskiden amcalık eğitimi almayan kişiye kız verilmezdi. Günümüzde artık buna çok da önem verilmediği görülmektedir (Türk, 2005:83).

Nusayrî toplumunda önceki yüzyıllarda hem kırsal çevrenin, hem de geleneksel değerlerin etkisinden olsa gerek, amcalar sadece saygınlığı olan şeyhlerden seçilmekteydi. Günümüzde ise bu durum değişmiş olup sadece şeyhler değil, topluluk içerisinde dinî anlamda bilgi ve kültürü iyi olan saygın kişiler de amca olabilmektedir (Türk, 2005:83). Bu durum, Nusayrî toplumunun geleneksel yapısından uzaklaşıp seküler bir yapıya doğru kaydığının göstergelerinden biri olarak görülebilir. Yine eskiden din amcası, aday gencin babası tarafından seçilirken günümüzde bu seçim sürecinde daha çok çocuğun tercihlerinin etkili olduğu, bu yüzden amcanın onun istediği kişiler arasından seçildiği görülmektedir (Türk, 2005:84).

Önceki dönemlere göre “yola giriş töreni”nde de bazı değişikliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Daha önce geleneksel olarak bu ritüel, adayın yetişmesini hedefleyen uzun bir süreç dahilinde üç ayrı tören halinde gerçekleştirilmekteydi. Son dönemlerde ise, dinî geleneklere aykırı biçimde üç törenin de aynı güne sığdırılarak yapıldığı görülmektedir. Bu değişim, Keser'in ifadesiyle, genç adayın tavır ve davranışlarının cemaat tarafından kontrol

edilmesi için gerekli olan zamanın ortadan kalkması gibi bir durum ile sırların açıklanması tehlikesini de beraberinde getirmektedir (Türk, 2005:90-91; Keser, 2011:107).

Günümüzde biraz da Nusayrî toplumunda sosyo-ekonomik koşulların değişmesinin etkisiyle olsa gerek, din amcalığı süresi de eskiye göre daha kısa hale gelmiştir. Eskiden amcanın evinde geçirilen eğitim süresi, adayın yetişmesini hedefleyen ve bunu gerçekleştiren uzun bir zaman dilimini kapsarken, günümüzde bu sürecin kırk günü geçmediği görülmektedir (Türk, 2005:99). Günümüzde genellikle öğrenme kapasitesine göre değişen genç adayın eğitim süreci, duruma göre kırk günden daha uzun ya da daha kısa olabilmektedir. Yine aday gençler, eskinin tam tersine eğitim süreci içinde artık aileleriyle görüşebilmektedirler. Ayrıca genç kuşaklar arasında bu geleneğe yönelik bağlılık düzeyinin azaldığı, hatta bazı gençler arasında artık bunun hiç olmadığı görülebilmektedir (Türk, 2005:281).

## SONUÇ

Nusayrî inanç ve geleneğinde amcalık kurumunun oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Nasıl Anadolu Alevî geleneğinde ilke olarak her Alevî bireyin bir musahibinin olması gerekiyorsa, Nusayrî toplumunda da her bireyin bir din amcasının olması gerekir. Din amcalığı, bu anlamda kuşaklar arasındaki bilgi ve değer aktarımı ile ağını sağlayan önemli ve fonksiyonel bir kurum-

dur. Bu şekilde topluluk içerisinde ortak hafıza ve değerlere sahip olan yeni kuşakların yetişmesi sağlanır. Bu haliyle amcalık kurumu, güçlü bir denetim mekanizması işlevi görerek toplumun ayakta durmasına katkıda bulunur.

Geleneksel anlamda amcalık, genç kuşakların dinî öğretisi ve değerleri öğrenmesi, Nusayrî kültürünü bilip tanınması açısından işlevsel bir öneme sahiptir. Yine Nusayrî toplumu içinde normal akrabalığın yanında yeni bir akrabalık türü meydana getirmesi sebebiyle bu kurum, önemlidir. Bu yüzden içine kapalı bir yapıya sahip olan ve sır saklamaya büyük önem veren Nusayrî toplumunun daha sıkı bir dayanışma içine girmesini ve aralarındaki yakınlığı güçlendirmelerini de sağlamaktadır.

Ülkemizde değişen ve gelişen sosyo-kültürel yapı ile kentleşme süreci pek çok geleneksel yapı ve kurumu etkilediği gibi amcalığı da ciddi biçimde etkilemiştir. Bu yüzden kırsal çevrelerden ziyade, özellikle şehir merkezlerinde amcaların artık eski fonksiyonlarını tam olarak yerine getiremedikleri, geleneksel değer ve misyonlarında bazı kırılma ve zayıflamaların olduğu dikkat çekmektedir.

**KAYNAKÇA**

- AKSÜT, Hamza. (2009). Aleviler. Ankara.
- ASLAN, Cahit. (2005). Fellahlar'ın Sosyolojisi. Adana.
- BAL, Hüseyin. (2004). Alevi İslam Yolu. İstanbul.
- BASSET, René. (1980). "Nusairis", Encyclopaedia of Religion and Ethics. (Ed. James Hasting). IX, Edinburgh, s. 417-419.
- CAN, Ş. (2011). Nusayrilik: Sır ve Direniş. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, Türkiye.
- FRIEDMAN, Yaron. (2010). The Nusayrî-Alawîs An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria. Brill, Leiden.
- GALİB ET-TAVÎL, Muhammed Emin. (2012). Arap Alevîleri Tarihi. Çev. İsmail Özdemir. Adana.
- ĞÂLİB, Mustafa. (Trz.). el-Harekâtu'l-Bâtıniyye fî'l-İslâm. Beyrut, Lübnan.
- HÂŞİM OSMÂN. (2011). el-Hasîbî Hayatuhu ve Âsâruhu ve Yelîhî Kitâbu'l-Mâide. Beyrut Lübnan.
- KAYGUSUZ, İsmail. (1991). Musahiplik. İstanbul.
- KESER, İnan. (2011). Nusayrilik Arap Aleviliği. Adana.
- KILINÇ, F. (2002). Hatay Alevi Nusayrileri'nde Haydarilik. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri, Türkiye.
- KORKMAZ, Esat. (2003). Ansiklopedik Alevilik-Bektaşılık Terimleri Sözlüğü. İstanbul. ONARLI, İsmail. (2006). Arap Aleviliği Nusayriler. İstanbul.
- ÖZBEK, T. (2006). Nusayri Etnik Kimliğinin Simgesel Oluşumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Hatay, Türkiye.
- TUR, Derviş. (2002). Erkânname Aleviliğın İslam'da Yeri ve Alevi Erkânları. İstanbul.
- TURAN, Ahmet. (2000). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Samsun.
- TÜRK, Hüseyin. (2005). Anadolu'nun Gizli İnancı Nusayrîlik İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri. İstanbul.
- ÜÇER, Cenksu. (2011). Alevilikte Musâhiblik. Ankara.
- ÜZÜM, İlyas. (2007). "Nusayrîlik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. XXXIII, İstanbul, s. 270-274.
- YILDIZ, Harun. (2009). "Alevî/Bektaşî Geleneğinde Musahiplik". Geçmişten Günümüze Alevî/Bektaşî Kültürü. Ed: Ahmet Yaşar Ocak. Ankara, s. 397-413.

